

MIRCEA ELIADE

Secretul doctorului Honigberger
Nopti la Serampore

Prefață și referințe critice de Gabriel Badea
Fișă biobibliografică de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX 2000

CUPRINS

<i>Miraje orientale sau tehnici spirituale? (Gabriel Badea).....</i>	7
<i>Fișă biobibliografică .....</i>	40
<i>Referințe critice.....</i>	47
<i>Notă asupra ediției.....</i>	63
Secretul doctorului Honigberger.....	65
Noapți la Serampore	119

Einem gelang es-er hob den Schleier Göttin zu Sais...
Novalis

I

Într-o dimineață din toamna anului 1934, un comisionar mi-a adus o scrisoare destul de ciudată, adăugând că așteaptă răspunsul pe loc. Îmi scria o doamnă de al cărei nume, Zerlendi, nu auzisem niciodată, invitându-mă s-o vizitez, chiar în după-amiaza aceleiași zile. Era o scrisoare foarte corectă, excesiv de politicoasă, așa cum se obișnuia pe vremea părinților noștri când o doamnă se adresa unui necunoscut. „Am aflat că v-ați întors de curând din Orient și cred că v-ar interesa să cercetați colecțiile adunate de soțul meu“, îmi scria, între altele. Mărturisesc că mă interesau foarte puțin, pe vremea aceea, cunoștințele pe care eram invitat să le fac pe temeiul acestui motiv: că am viețuit câțiva ani în Orient. Nu o singură dată am fost nevoit să renunț la o prietenie, care altminteri se vestea agreabilă întru totul, pentru că nu acceptam să povestesc platitudini despre „misterele Asiei“, despre fahiri, miracole sau peripeții în junglă, amănunte senzaționale pe care tovarășul sau tovarășa mea se aștepta să le comentez. Scrisoarea doamnei Zerlendi pomenea însă de niște colecții orientale, fără să precizeze natura și obârșia lor, și asta a fost de ajuns să-mi deștepte curiozitatea.

Mă interesa, într-adevăr, viața acelor români care se lăseseră stăpâniți de pasiunea pentru Orient. Ca să fiu sincer, trebuie să spun că, mulți ani înainte de întâmplarea aceasta, descoperisem la unul din anticarii de pe cheiul Dâmboviței o ladă întreagă de cărți în legătură cu China, cărți care toate fuseseră îndelung studiate, adnotate și uneori chiar corectate cu creionul de cel care le cumpărase

și a cărui semnătură o regăsisem pe pagina de gardă a celor mai multe dintre ele: Radu C. Acest Radu C. nu fusese însă un amator. Cărțile lui, care se află astăzi în stăpânirea mea, dovedeau că întreprinsese un studiu serios și disciplinat al limbii chineze. Într-adevăr, adnotase cele șase volume de *Mémoires historiques* de Se-Ma Ts'ien, în traducerea lui Edouard Chavannes, corectând toate greșelile tipografice din textele chineze, cunoștea clasicii chinezi în edițiile lui Couvreur, era abonat la revista *T'oung Pao* și cumpărase toate volumele din *Variétés sinologique* care apăruseră la Shanghai până la începutul războiului. Omul acesta m-a interesat de cum i-am reconstituit o parte din bibliotecă, deși nu i-am aflat multă vreme numele întreg. Anticarul cumpărase mai multe sute de volume prin 1920 și, în afară de câteva cărți ilustrate, pe care le vânduse imediat, nu găsisese amatori pentru această colecție de texte și studii sinologice. Mă întrebam atunci: cine o fi fost românul acela care se apucase cu atâta seriozitate de limba chineză și de pe urma căruia n-a rămas nimic, nici măcar numele întreg? Ce pasiune obscură l-a purtat către tărâmul acela depărtat, de care nu voia totuși să se apropie ca un amator, ci a cărui limbă voia s-o învețe, a cărui istorie se trudea s-o pătrundă? Va fi izbutit el să ajungă vreodată în China sau a pierit înainte de vreme, prin vreo văgăună a frontului?...

La unele din întrebările pe care mi le puneam, nedumerit și melancolic, răsfoindu-i cărțile, acolo, la anticarul de pe chei, aveam să primesc răspuns mult mai târziu. Un răspuns, de altfel, împletit el însuși în neașteptate taine. Dar aceasta e cu totul altă poveste, fără nicio legătură cu întâmplările pe care încep a le scrie acum. Totuși, amintindu-mi de acest Radu C. și de alți câțiva orientaliști sau amatori de lucruri orientale care au trăit neștiuți de nimeni aici, în România, m-am hotărât să primesc invitația doamnei necunoscută.

În aceeași după-amiază, am fost în dreptul casei, pe strada S. Oprindu-mă în fața numărului 17, am recunoscut una din acele case pe lângă care nu puteam niciodată trece fără să nu încetinesc pasul și s-o spionez, dornic de a ghici ce se întâmplă înapoia

zidurilor îmbătrânite, cine viețuiește acolo și luptându-se cu ce destin. Strada S. este chiar în centrul Bucureștilor, foarte aproape de Calea Victoriei. Prin ce miracol a izbutit să rămână neatinsă casa boierească de la numărul 17, cu grilaj de fier, cu pietriș în curte, cu salcâmi și castani crescuți în voie, strivind sub umbra lor o parte din fațadă? Poarta se deschidea greu și te întâmpina, printre brazde cu flori bogate de toamnă, un bazin în care apa se uscaseră de mult și doi pitici cu capetele decolorate. Era, parcă, un alt văzduh aici. O lume care se stinsese cu încetul în celelalte cartiere mândre ale capitalei și care se păstrase aici cuviincioasă, fără agonia decrepitudinii și a mizeriei. Era o casă boierească de pe vremuri, dar bine păstrată. Doar umezeala arborilor veștejise prea de timpuriu fațada. Intrarea principală era apărată, cum se obișnuia acum patruzeci de ani, de un evantaliu de sticlă brumată. Câțeva trepte de piatră, înverzite de mușchi și purtând pe lături mari ghivece cu flori, duceau la o marchiză cu geamurile de sus colorate. În dreptul soneriei nu era nicio carte de vizită.

Eram așteptat. O jupâneasă bătrână, șchiopătând, mi-a deschis îndată și m-a poftit într-un salon imens. De-abia am avut timp să-mi arunc ochii pe mobilele și tablourile care mă înconjura, când, dinapoia unei uși de stejar, a apărut doamna Zerlendi. Era o femeie care trecuse de cincizeci de ani, dar pe care anevoie ai fi putut-o uita dacă ai fi întâlnit-o măcar o singură dată. Nu îmbătrânea ca toată lumea această doamnă. Sau, poate, îmbătrânea asemenea femeilor din alte veacuri; înțelegând, într-un chip tainic, că prin moarte se va apropia de marea iluminare a tuturor înțeleșurilor, iar nu de sfârșitul unei vieți pământene, de uscarea treptată a cărnii și topirea ei definitivă în pământ. Totdeauna am împărțit oamenii în două categorii: cei care concep moartea ca un *sfârșit* al vieții și al trupului și cei care și-o înfățișează ca un *inceput* al unei noi existențe spirituale. Și nu încerc să judec un om pe care-l întâlnesc decât după ce aflu credința lui sinceră asupra morții. Cea mai mare inteligență și cel mai tulburător farmec mă pot, altminteri, păcăli.

Doamna Zerlendi se așeză într-un fotoliu și-mi arată, cu un gest în care nu recunoașteam obișnuita familiaritate a femeilor de o anumită vârstă, un scaun de lemn cu speteaza înaltă.

– Vă mulțumesc că ați venit, vorbi ea. Soțul meu ar fi fost încântat să vă cunoască. Iubea și el, poate mai mult decât i-ar fi încuviințat meseria lui de medic, India...

Mă pregăteam să ascult o lungă poveste, bucurându-mă că, în acest timp, voi putea privi cu o atenție care să nu supere figura atât de ciudată a doamnei Zerlendi. Dar gazda mea se opri câteva clipe, apoi mă întrebă, plecându-și puțin fruntea spre mine:

– Cunoașteți viața și scrierile doctorului Johann Honigberger? Soțul meu s-a îndrăgostit de India prin cărțile acestui doctor sas din Brașov. Moștenise și el, probabil, interesul pentru istorie, căci istoria a fost pasiunea întregii familii, dar a început să se ocupe de India când a descoperit lucrările doctorului Honigberger. De fapt, câțiva ani a tot strâns material și a început chiar o monografie asupra acestui doctor sas. Era el însuși medic și credea că poate scrie o asemenea lucrare.

Mărturisesc că știam foarte puțin, atunci, despre dr. Johann Honigberger. Îmi aminteam că citisem, cu mulți ani înainte, cartea lui principală, *Thirty five years in the East*, într-o traducere engleză, singura care îmi fusese accesibilă la Calcutta. Mă ocupam, pe vremea aceea, de filozofia și tehnicile Yoga și cercetasem cartea lui Honigberger mai ales pentru amănuntele asupra acestor practici oculte pe care, pare-se, doctorul le cunoscuse îndeaproape. Cum cartea sa apăruse însă pe la mijlocul veacului trecut, suspectam pe autor de oarecare lipsă de spirit critic. Nu știam, însă, că doctorul acesta, care se bucurase de mare faimă în orientalism, descindea dintr-o familie de vechi brașoveni. Or, acum, tocmai amănuntul acesta mă interesa.

– ...Soțul meu a purtat o întinsă corespondență cu feluriți medici și savanți care îl cunoscuseră pe Honigberger, căci deși acesta murise în 1869, la Brașov, întors de curând din ultima sa călătorie în India, mai trăiau încă destui oameni care-l întâlneau. Unul din copiii lui ajunsese magistrat la Iași; era născut din prima

căsătorie a doctorului, dar soțul meu nu a apucat să-l cunoască, deși a făcut dese călătorii la Iași, ca să dea de urma unor hârtii...

Fără voia mea, începui să zâmbesc. Mă uimea precizia amănuntelor biografiei lui Honigberger pe care le cunoștea doamna Zerlendi. Probabil că mi-a ghicit gândul, căci adăugă:

– Lucrurile acestea îl interesau atât de mult pe el, încât mi s-au întipărit pentru totdeauna în minte. Lucrurile acestea și altele multe...

Tăcu, deodată, gânditoare. Am avut mai târziu prilejul să mă conving cât de multe și de precise lucruri știa doamna Zerlendi despre doctorul Honigberger. O seară întreagă mi-a povestit numai despre prima lui ședere în India, după ce petrecuse vreo patru ani în Asia Mică, un an în Egipt și șapte ani în Siria. Era ușor de înțeles că doamna Zerlendi cercetase în mai multe rânduri cărțile și manuscrisele soțului ei, ca și cum ar fi nutrit cândva dorința de a duce ea la bun sfârșit lucrarea întreruptă de el.

Adevărul este că anevoie te puteai sustrage farmecului misterios al acestui doctor sas, doctor prin buna lui hotărâre, căci nu avusese, oficial, decât o diplomă de farmacist. Honigberger își petrecuse mai mult de jumătate din lunga lui viață în Orient. Ajunsesse într-un rând medicul Curții, farmacistul, directorul Arsenalului și amiralul maharajahului Ranjit-Singh din Lahore. De mai multe ori a adunat averi considerabile și le-a pierdut. Aventurier de mare clasă, Honigberger nu fusese niciodată, totuși, șarlatan. Era un om cultivat în foarte multe științe, profane și oculte, și colecțiile sale etnografice, botanice, numismatice și artistice au îmbogățit multe muzee ilustre. Ușor de înțeles de ce doctorul Zerlendi, pasionat cum era de trecutul neamului nostru și de istoria medicinei, și-a închinat atâția ani din viață reconstituirii și descifrării *adevăratei* biografii a lui Honigberger.

– Căci el ajunsese de timpuriu la concluzia, îmi mărturisea o dată doamna Zerlendi, că viața lui Honigberger ascunde foarte multe taine, cu toate cărțile care s-au scris asupra lui. Bunăoară, nu-și putea explica ultima lui călătorie în India, în 1858, când de-abia își mai ducea zilele, grav bolnav cum se întorsese dintr-o

expediție în Africa tropicală. De ce s-a mai întors Honigberger în India, zdrobit cum era, și de ce a murit îndată ce a pus piciorul în Brașov? se întreba adesea soțul meu. De asemenea, așa-numitele cercetări botanice ale doctorului în Kashmir, făcute cu mult înainte, i se păreau suspecte. El avea motive să creadă că, în realitate, Honigberger nu fusese numai în Kashmir, ci trecuse în Tibet sau, în orice caz, cercetase știința farmacopeii oculte într-una din acele mănăstiri din Himalaya și că anchetele botanice fuseseră numai un pretext. „Oricum, astea le poți mai bine judeca dumneata“, adăugase doamna Zerlendi.

Trebuie să mărturisesc că, după ce îmi trecuseră pe sub ochi cărțile și documentele referitoare la Honigberger, adunate cu atâta grijă de soțul doamnei Zerlendi, am început să mă conving și eu că existența doctorului sas e învăluită în mistere. Dar tot ce a urmat primei mele vizite în casa din strada S. a întrecut cu mult taina lui Honigberger.

– M-am gândit atunci, reîncepu doamna Zerlendi după o lungă pauză, că ar fi păcat ca toată munca aceasta să se risipească. Am auzit vorbindu-se despre dumneavoastră și v-am citit unele lucrări, mai ales cele referitoare la India și filozofia indiană. Nu pot spune că le-am înțeles pe de-a-ntregul, dar am înțeles un lucru: că mă pot adresa cu încredere dumneavoastră...

Am încercat să mărturisesc că sunt măgulit etc., dar doamna Zerlendi continuă pe același ton:

– Sunt foarte mulți ani de când în casa aceasta nu intră aproape nimeni. Doar câțiva prieteni, care nu au pregătirea specială pe care și-o dobândise soțul meu. Așa că biroul și biblioteca lui au rămas, din 1910, neschimbate. Am lipsit și eu multă vreme din țară, iar de când m-am întors m-am ferit să amintesc prea insistent de numele soțului meu. Colegii lui, medici, îl socoteau pe vremea aceea maniac. Biblioteca pe care am să v-o arăt acum n-a văzut-o, dintre cei care ar fi putut-o judeca, decât o singură persoană: Bucura Dumbravă. I-am scris, cum v-am scris și dumneavoastră, că am o bogată colecție orientală și a venit, dar după lungi amânări. Cred că a interesat-o foarte mult. Îmi spunea că a găsit aici cărți

pe care le ceruse cândva de la British Museum. Dar n-a avut timp să o cerceteze pe-ndelete. Și-a însemnat câte ceva și a făgăduit să revină după întoarcerea sa din India. După cum știți, poate, se ducea la un congres teozof în India. Dar n-a mai apucat să pună piciorul pe pământul românesc. La Port Said a murit...

Nu știu dacă doamna Zerlendi dădea vreun tâlc secret acestei morți în pragul reîntoarcerii. A tăcut iarăși, privindu-mă cu o deosebită atenție. Simțeam că trebuie să spun și eu ceva și i-am spus că misterul e atât de activ în existența noastră, încât nici măcar nu e nevoie să-l căutăm atât de departe, la Adyar sau la Port Said, bunăoară. Doamna Zerlendi nu mi-a răspuns. S-a ridicat din fotoliu și m-a invitat s-o întovărășesc în bibliotecă. Traversând salonul, am întrebat-o dacă soțul ei fusese cândva în India.

– Greu de spus, șopti ea șovăitoare, încercând totuși să zâmbescă.

II

Am văzut multe biblioteci de oameni bogați și cărturari, dar niciuna nu mi-a furat inima ca aceea din strada S. Când s-a deschis ușa masivă de stejar, am rămas înmărmurit, în prag. Era una din acele odăi uriașe, care se întâlnesc rar chiar în cele mai bogate case din veacul trecut. Ferestre mari dădeau spre grădina din spatele casei. Perdelele fuseseră trase puțin înaintea noastră și lumina clară a amurgului de toamnă făcea și mai solemnă atmosfera acestei săli cu tavanul înalt, tapisată în cea mai mare parte cu cărți. O galerie de lemn înconjura o bună parte din bibliotecă. Erau, poate, treizeci de mii de volume, majoritatea legate în piele, din cele mai diverse ramuri ale culturii: medicină, istorie, religie, călătorii, ocultism, indianistică. Doamna Zerlendi m-a îndreptat direct către rafturile în care fuseseră adunate exclusiv cărțile în legătură cu India. Rareori am întâlnit într-o colecție particulară cărți atât de prețioase și într-un număr atât de mare. Numai târziu, după ce am petrecut o după-amiază întreagă în fața rafturilor

acelora fără număr, mi-am dat seama cu adevărat ce comori se adăposteau acolo. Erau sute de volume de călătorii în India, de la Marco Polo și Tavernier, până la Pierre Loti și Jaccolliot. Se vedea bine că doctorul Zerlendi aduna orice fel de carte ce se tipărea asupra Indiei, căci numai așa îmi explic prezența și a anumitor scriitori farsori, cum era, de pildă, Louis Jaccolliot. Erau, apoi, colecțiile întregi din *Journal Asiatique* și *Journal of the Royal Asiatic Society* de la Londra, ca să nu mai menționez actele atâtor academii, sute de memorii savante asupra limbilor, literaturilor și religiilor din India. Tot ce se publicase de seamă în secolul trecut în domeniul indianismului se afla acolo, de la marele dicționar petersburghez până la edițiile de texte sanscrite apărute la Calcutta sau Benares. Marea mea surpriză au fost volumele de texte sanscrite.

– A început să studieze limba sanscrită în 1901, lămuri doamna Zerlendi mirarea mea, și a învățat-o temeinic, atât cât se poate învăța departe de centrele vii ale limbii...

Într-adevăr, se aflau acolo nu numai cărți elementare sau texte pe care le cumpără un amator, ci cărți pe care nu și le putea comanda decât un om care a pătruns temeinic secretele limbii sanscrite. Am întâlnit, bunăoară, comentarii dificile ca *Siddânta Kaumudî*, care dovedeau interesul pentru nuanțele gramaticii sanscrite; sau enormul tratat al lui Medhaditi asupra *Legilor lui Manu*; sau acele subcomentarii spinoase la textele vedantine, care se tipăresc în preșele din Allahabad și Benares; sau numeroase cărți asupra ritualurilor indiene. Îndeosebi m-a izbit prezența volumelor de medicină indiană și a tratatelor de mistică și ascetism. Știam, din limitata mea experiență, cât de profunde și de dificile sunt asemenea texte, care nu se pot înțelege fără un comentariu laborios și adesea sunt numai pe jumătate înțelese dacă nu sunt explicate oral de un învățător.

Întorsei uluit privirile către doamna Zerlendi. Intrasem în bibliotecă emoționat, bănuind că am să întâlnesc o bogată arhivă asupra vieții și operei doctorului Honigberger și descopeream o

biblioteca de savant indianist care, prin imensitatea și varietatea ei, ar fi făcut gelos pe un Roth, Jacobi sau Sylvain Lévi.

– A ajuns aici plecând de la Honigberger, mă lămuri doamna Zerlendi, înțelegându-mi gândurile și arătându-mi un alt colț al bibliotecii, unde curând aveam să întâmpin cărțile și documentele în legătură cu doctorul sas.

– Dar când a avut timp să adune atâtea cărți și cum de le-a cercetat pe toate? exclamai eu, la fel de uluit.

– O bună parte le-a moștenit din familie, cărțile de istorie îndeosebi, adăugă ea. Restul le-a cumpărat singur, mai ales în ultimii opt ani. A vândut câteva moșii...

Rosti ultimele cuvinte zâmbind, dar fără nici cea mai mică părere de rău.

– Îl cunoșteau toți anticarii de la Lipsca, Paris și Londra, continuă ea. Și se pricepea să cumpere e drept. Cumpăra uneori biblioteci întregi, de la familiile orientaliștilor decedați. Dar, evident, n-a avut timp să le citească pe toate, deși în ultimii ani veghea aproape toată noaptea; doar dacă dormea două, trei ceasuri.

– Asta i-o fi zdruncinat sănătatea, spusei eu.

– Nu, dimpotrivă, răspuse doamna Zerlendi. Avea o putere de muncă uriașă. Și ducea și un fel de regim special; nu mânca deloc carne, nu fuma, nu bea alcool, ceai, cafea...

Parcă ar fi voit să mai adauge ceva, dar se întrerupse brusc și mă invită către celălalt capăt al bibliotecii, unde se afla „colțul Honigberger“. Erau toate cărțile doctorului sas și foarte multe din lucrările care se publicaseră asupra vieții lui prodigioase. Într-un colț, o reproducere după gravura lui Mahlknecht, celebra gravură care-l înfățișa pe Honigberger în costumul de sfetnic al lui Ranjit-Singh. În cartoane, doctorul Zerlendi adunase nenumărate scrisori de la Honigberger către învățații timpului său, copii după portrete și gravuri ale familiei și contemporanilor săi, hărți pe care reconstituise itinerariul tuturor călătoriilor lui Honigberger în Asia și Africa. Răsfoiam melancolic toate documentele acestea, de a căror valoare aveam să-mi dau mai târziu seama, mirându-mă că un asemenea om a putut trăi în orașul nostru numai cu un sfert de

veac în urmă, fără ca cineva să-i fi bănuțit comoara pe care o adunase.

– Și de ce n-a scris cartea asupra lui Honigberger? întrebai eu.

– Începuse s-o redacteze, vorbi doamna Zerlendi, după o lungă șovăire, dar a înțrerrupt-o brusc, fără ca să-mi mărturisească vreodată adevăratul motiv. Cum v-am spus, a purtat o corespondență considerabilă, căutând informații și documente inedite. Prin 1906, cu prilejul Expoziției, a cunoscut pe un prieten al lui Constantin Honigberger, fiul doctorului din prima sa căsătorie, care deținea câteva scrisori și mai multe hârtii, ajunse oarecum întâmplător în păstrarea sa. În aceeași toamnă, soțul meu s-a dus la Iași, de unde s-a întors destul de tulburat. Nu cred că dobândise chiar originalele, dar își luase copii după toate documentele acelea. Fapt este că, de atunci, a înțrerrupt redactarea operei lui și interesul i-a fost din ce în ce mai puternic concentrat asupra filozofiei indiene. Cu timpul, Honigberger a căzut definitiv și în anii care au urmat soțul meu s-a dedicat cu exclusivitate studiului limbii sanscrite...

Zâmbind, îmi arată peretele bibliotecii în fața căruia mă opriam la început cu atâta uimire.

– Și nu v-a mărturisit niciodată ce l-a făcut să părăsească rodul unei munci atât de pasionate și al atâtor ani? întrebai eu.

– Mi-a dat mai mult să înțeleg, începu doamna Zerlendi, căci de la întoarcerea lui din Iași se făcuse mai tăcut. Mi-a spus o dată că e obligatoriu pentru el să cunoască temeinic filozofia indiană și ocultismul, ca să înțelegă o anumită parte din viața lui Honigberger, care rămăsese până atunci obscură, înecatâ în legendă. În timpul când se apucase de limba sanscrită, a început să se intereseze și de ocultism. Dar acesta este un episod pe care-l cunosc destul de vag, pentru că soțul meu nu mi-a vorbit niciodată despre ultima sa pasiune. Am bănuțit mai mult cât de aprig îl interesau studiile acestea după cărțile pe care le comanda neîncetat. Vă puteți convinge de altfel singur, adăugă doamna Zerlendi, îndemnându-mă către altă porțiune a bibliotecii.